

TŐZSÉR ÁRPÁD

„Pán Kolega” a lét zebráján

NAPLÓJEGYZETEK 1999-BŐL



1.

Miért habozik Hamlet?

Pozsony, 1999. március 3. Csakugyan én voltam az, aki tegnapelőtt még versenyt akart futtyulni, bolondozni a rigókkal? Ülök tanácstalanul a tanszékünk komor, súlyos asztalánál, bútorai között, s nincs egy épkezláb gondolatom, kiüresedtem, mint Eliot „név+1 hangja” (tegnap az Utómodern vers c. szemináriumomban a Prufrock-vers volt a téma). Hétfőn elhangzott a Chmel-laudáció. Az a süket csönd ülne még mindig rajtam, amely a születésnap köszöntőmet követte? Chmel, aki mellesleg tanszékvezetőnk is, ült rezzenéstelen arccal, szfinxként a székén, mintha nem is hallotta volna, amit mondtam róla. Mi lehetett a baj? Csak nem a Kopereczky-hasonlaton sértődött meg?! Szlovákos magyar nyelvének hangsúlyait ugyanis Kopereczky báró „pohánkakása ízű akcentusához” hasonlítottam, ő pedig esetleg úgy érthette a mondandómat, hogy őt magát tartom Kopereczkynek. Hogy mennyire nem tartom annak, azt mi sem bizonyítja ékeesebben, mint a tény, hogy mikor a köszöntőmet követő poharazgatás közben Mészáros Bandi azt mondta, nem Rudolf Schustert, hanem a mi Rudolfunkat, Chmelt kellene elnökké választani, buzgón egyetértettem vele. Mert hát ki az a Schuster? Egy kicsi, szürke politikus (Kassa polgármestere), s jelentéktelen író, Chmel pedig politikusként a két lábon járó mikszáthi („szepességi”) liberalizmus, íróként pedig jelentős szlovák-magyar irodalomtörténész, komparatista. Sajnos, per pillanat úgy tűnik, mégis Schuster lesz a szlovák elnök: 25 % a preferenciája.

A rádió Irodalmi Figyelőjében Kraust (nem az egykori bécsi „Fackel” szerkesztőjét, hanem egy mai Kraust, jelenkori osztrák irodalomszervezőt) idézik: Volt, hogy Ausztriában 80 írószövetség, irodalmi szervezet is létezett, s az értelmiség afféle ötödik rendet alkotott. De míg a polgárság és munkásosztály idejében még volt legalább valamiféle iránya a „rendek” harcának, az „osztályharcnak”, a posztmodern liberalizmus idején reprimítivizálódik az emberiség, és ősemberek módjára mindenki mindenki ellen küzd, mindenki mindenkire acsarog. Vö. Thomas Bernhard. Olvasom az *Irtás* c. regényét: mindenki mindenkit magasról lecsinál benne. Pontosabban mindenki mindenkit acsarkodva gyűlöl. Auersbergerék ún. művészvacsorára várják a burgszínészt, s mikor az végre megérkezik, a „füles fotelból” gyűlölködő író véleménye mindjárt kész van róla: „*nagyzási hóbortban szenvedő címszóköpő*”. – A regény alcíme: *Indulatmű*. S valóban, az indulat, az utálkozás, sőt undor, az ember zsigeri megvetése 219 oldal terjedelemben olyan magas lángon és egyenletesen lobog a könyvben, hogy az olvasó előbb úgy érzi: milyen jó, hogy ezek a gyűlölködő örültek be vannak zárva (a szerzővel együtt) a könyv ketrecébe, aztán mulat a már

várt és rendre bejövő szófordulatokon, szitkokon, s végül unni kezdi az egészet. Ismert a tolsztoji bölcsesség: egyformán vagyunk boldogok, de mindenki másként boldogtalan. Úgy látszik, a boldogtalanság is lehet monoton és hiteltelen. Thomas Bernhardé itt, ebben a könyvében mindenesetre az. Unalmas, mint egy kórlap, s hiteltelen, mert valamiképpen sokkal inkább vall a szerző patológikus személyiségéről, mint az alakjai elemi boldogtalanságáról.

Március 5. Reggelizem. Örül a szám, s tízszer sebesebben örül az agyam. Ki kell használnom a hajnali és reggeli szellemi jó kondíciót: most még a hatáskvantum képletét is simán fel tudnám mondani, este már a Miatyánkot is csak akadozva (főleg a *Mindennapi kenyerünk...* után szoktam megakadni, ilyenkor a latin szöveggel segítem ki magamat: „... *et dimitte nobis debita nostra*”, csak hát az meg félrevezető, szó szerint azt jelenti, hogy „és engedd el a mi tartozásunkat”; mért tartozás a bűn, vagy mért bűn a tartozás?). Szóval reggel hatodik sebességre kapcsol az értelmem, száguld, kapkod ide-oda. – Tegnap M. Bandival ebédeltem. Álltunk az egyetem ebédlőjében, a sorban, s a hátunk mögött összesúgtak a diáklányok: „Ő írta...”. (Mármint hogy Bandinak megjelent egy cikke a szlovák OS-ban a szerelemről!) Erre el akartam Bandi barátomnak mondani az Esterházy-adomát: Két nő megy az utcán, s összesúgnak: Láttad azt a férfit? Mikor egyetemista voltam, ő volt a dékán. Alatta diplomáztam. – El akarom mondani, s az istennek sem jut eszembe a csattanó. Vagy ennyi volna a poén? Alatta diplomáztam... Kapkodva átlapozom, már itthon, *A halacska csodálatos életét*, úgy emlékszem, abban van a fenti sztori. A mondatot természetesen nem találok, egész sor olyan dolgot találok viszont a könyvben, amelyet valamikor máskor és máshol kerestem. Például a „rinyál” szó magyarázatát (Styk É. kérdezte a múltkor, hogy mit jelent a kifejezés, valami Kukorelly-szöveget fordít szlovákra, s ezt a szót semmilyen szótárban nem találja), s meglelem Kányádi anekdotáját az ezredesről (ez majdnem azonos Esterházyéval): „Megint találkoztam azzal az ezredessel, aki a forradalom előtt megfigyelt. Rám volt állítva, rajtam lett ezredes.” – Ez egy szép mondat, teszi hozzá Esterházy. Valószínűleg ezzel kevertem össze a diplomázó nő történetét: azt valahol máshol olvastam. De hol? – Futok ki vajért, sajtért, szalámiért a konyhába. E. szakácskönyvből főz. Abból a szakácskönyvből, amelyből tíz évvel ezelőtt kitépte a paprikás krumplit. Mert én rendre azt csináltam magamnak, de azt is csak szakácskönyvből tudtam összehozni. E. nem szívelte, ha a konyhában kontárkodom, egy parázs veszekedés után kirepesztette a Schiller-házaspár klasszikus művéből a paprikás krumpli receptjét, s az egész könyvet a szemetes kosárba vágta. S ezzel örökre kiűztem a konyha paradicsomából. S most mit látok: a sokat látott, megviselt könyv a feleségem kezében! Változnak az idők, pacifizmusba züllött a házasságunk. – Reggelizés közben be szoktam kapcsolni a rádiót. Most magam is tele vagyok hírrrel, hanggal, szóval, gondolattal, recseg az agyam, ahogy csavargatom a gombját. Választhatok: a rádiót akarom hallgatni vagy saját gondolataimat. Az agyamat reggel nem lehet kikapcsolni. A rádiót kapcsolom hát ki inkább. S közben csak a Jóisten a megmondhatója, hogyan, miről jut eszembe Corvin János anyja, Mátyás ágyasa. Lehet, hogy pontosan arról jut eszembe, hogy nem jut eszembe a neve: erőltetem az agyamat, nem és nem tudom, hogyan hívták! Ha ott találok a nevet az agyam valamelyik fájl-jában, elraktározva, azaz ha simán eszembe jut, átsiklottam volna fölötte, mint valami tartalomjegyzékbeli cím fölötte, de így!? Méltatlankodom, bosszant

a dolog. Öregszem? Félbehagyom a reggelimet, s elmerülök a Révai Nagy Lexikonban. Íme, a kutakodásom eredménye: a hölgyet Edelpeck Borbálának hívták, s boroszlói – wroclawi – polgárlány volt. – S közben már Heltai Gáspár *Chronicáját* olvasom: Mátyás atyja, Hunyadi János Morzsinai Ersébettől született, aki, úgymond, erdélyi bojár lány volt, és nem mellesleg Luxemburgi Zsigmond szeretője. Mindenesetre a megesett lányt Zsigmond házasította ki, s hozzáadta, nem kis kelengyével, Vajk nevű kedves vitézéhez. E szerint Hunyadi János úgy volt Zsigmond fia, ahogy Corvin János Mátyásé: balkézről. A lényeg pedig az, hogy Mátyás tulajdonképpen császári-királyi leszármazott. Legalábbis Heltai szerint. Ez a história, fogom mondani majd a holnapi szemináriumomon az elsőseimnek, párhuzamba állítható Károly Róbert esetével, akinek szintén volt egy Erzsébet nevű ágyasa, de az pozsonyi polgárlány volt, és őt a királyi szeretője a híres pozsonyi bíróhoz, Jakabhoz adta feleségül. Jakab bíró háza a mai napig is áll a Fő-téren, s gyönyörű, gótikus kőportáljának boltozatán ott az „Anjou-rokon”, a neves feleség dombormű-képmása, s a királyi „rokonságot” tanúsító liliomos címer. De a rossz nyelvek, a városban máig élő pletykák szerint Jakabról mindenki tudta, hogy ő bizony csak „lyuksógora” Károly Róbertnek. – Na, ennyit a királyi ágyasokról, valamint a reggeli szellemi kondícióról. Thomas Bernhard valószínűleg rólam is azt mondaná, nagy utálkozások közepette, hogy „címszóköpő”.

Március 6. Wittgensteint negyvenéves korában avatták doktorrá. A *Tractatust* akkor már több mint tíz éve befejezte, s őt magát a szakma legjobbjai között tartották számon. Ennyit ér egy doktori cím! – A véletlen egybeesés folytán én is negyvenéves voltam, mikor a nyitrai tanárképző főiskolán rászorítottak, hogy a doktori címet megszerzzem. S most, hatvan-egynéhány évesen megint nem hagynak békén, meg kell szereznem az ún. PhD-t is. Nemigen tudom, mi a különbség a már megszerzett PhD és a megszerzendő PhD között, de nem is érdekel. Az viszont kezd érdekelni, hogy *Miért habozik Hamlet?* Ez a címe ugyanis Vigotszkij *Pszichologija iszkusztva* (Művészetfilozófia) című munkája egyik fejezetének. A tanulmányt oroszul olvasom, ezt kaptam feladatul a PhD-hez szükséges nyelvvizsga részeként. Ha jól értem, itt a talányok talánya: miért nem öli meg Hamlet Claudius azonnal, miért gyötrődik öt felvonáson keresztül? Hiszen már az első jelenetekben megtudja, ki az apja gyilkosa, s lehetősége a bosszúra számtalan! – S nem kevésbé érdekes a szerző másik felvetése sem: nincs színész, aki Hamletet hitelesen (átéléssel) végig tudná játszani, mondja. Ha valaki mégis, akkor az vagy valóban megőrülne, vagy a végkimerülés állapotába jutna. – Viszont én a két felvetés között ellentmondást érzek: ha Hamlet szerepébe bele lehet halni, az már kellőképpen hitelesíti a figura létét, nem szükséges hozzá még a bűnügyi históriák logikája is, azaz Hamlet ontológiailag sűrű létében nemigen érdekel, hogy mért nem öl, amikor ölhetne. Shakespeare-hez még nagyon közel vannak a középkor meséi, mítoszai, de ő a mesés történeteibe valóságos embereket, szenvedélyeket helyez. Hamletben például a habozó embert vizsgálja, szinte realista eszközökkel, de a környezet, a reáliák realitása nem érdeklí. – Mikor Pilinszky *Apokrifjét* szlovákra fordítottam (Buzássyval és Haugovával), Rúfust is felkértem a munkára. Nem vállalta, viszont mikor a Vigotszkijjal és a Hamlettel való vívódásaimról beszámoltam neki, azt mondta, ő annak idején úgy szerezte a doktorátusát, hogy a versköteteteit számították be neki disz-

szertációs munkának. A régi szép pártállami időkben! Nekem persze akkor sem számítottak be semmit.

Március 19. Felhívott az előbb Jozef Bžoch (kitűnő szlovák irodalomkritikus), vegyem meg a mai Prácát (ez a Pravda mellett a legtekintélyesebb szlovák napilap), mondta, megrecenzálta a *Hranice literatúry* (Az irodalom határai) c. munkámat (ez a címe a disszertációmnak, nemrég jelent meg könyv alakban, a témája: Cselényi és Grendel). Hát megvettem, de nincs benne sok köszönet. (Mármint Bžoch recenziójában.) Nem az én könyvemről szól, hanem Grendelről, „a Prózaíró Nagyúrról” (Bžoch kifejezése). Grendel persze megérdemli a dicséretet, de talán a könyvem is megérdemelt volna egy-két minősítő jelzőt. Apropó: Grendel. Ő kapta az idei Kossuth-díjak egyikét. Ami megint csak nagyon rendben van. Grendel legsikerültebb figurái két világ határán járnak, mint Shakespeare-éi: egyik lábuk egy pedánsan kimért, realista térben topog, a másik valamiféle virtuális (posztmodern) világ ködeiben gázol. A posztmodern: nyelvjátékra és nyelvre sápasztott romantika. A tetre képtelen, tanácstalan ember a képzeletébe és a nyelvbe menekül. Grendel figurái úgy „romantikusak”, hogy az író – hiperrealista eszközökkel – elhiteti a létüket, tele vannak például a gondolkodás és a következményekkel járó tettek nosztalgijával. S így környezetükben valamiképpen az irreális lesz reálissá, s a reális válik irreálissá. Szóval Grendel valóban nem akar ki. A szlovákok tudják, a magyarok kezdik elfelejteni. A Kossuth-díj talán megint rátereli a figyelmet a „Prózaíró Nagyúrra”.

Március 25. Változnak az idők. Dionüszosz papnői még azt kiabálták, mikor elélveztek, hogy „evoé!”, a mai feministáknak állítólag (Farkas Zsolt állítja a *Most akkor* c. könyve 41. oldalán) elég azt mondani, hogy „Paglia” (Camille Paglia maga is feminista író, de egyben a pornográfia védelmezője is), s máris „görcsbe rándul” a vaginájuk. (Hadd idézzem ide, F. Zs. nyomán, egy olvasó Pagliához címzett levelét: „*Kedves Camille! A múltkor szeretkeztem egy gyönyörű feminista piédzsissel. Amikor a tetőpontra értünk, az Ön nevét említettem, mire partnerem minden izma azon nyomban görcsbe rándult. Ez volt életem legnagyobb orgazmusa.*”) Hát én mit kiabáljak, mit említsek? Na, nem mintha orgazmusom volna, de megcsináltam oroszból a nyelvvizsgát, s végre megkönnyebbültem. Azt nem merem mondani, hogy élveztem is a dolgot, mert az én vizsgaszituációm szereposztása kizárta a pajkosságokat: az orosz tanárnőm varjúszerű öreg hölgy, még nálam is idősebb olyan jó tíz évvel, ráadásul végképp nem értett egyet a Vigotszkij-értelmezéseimmel. Azt állítja, hogy Vigotszkij szerint a Hamletet nem azért nem lehet hitelesen eljátszani, mert a színész halálra gyötrődik a szerepben (pedig Vigotszkij szószerint ezt írja: „*isztoscsítszjakimerül*”), hanem azért, mert, mint Shakespeare alakjai általában, a dán királyfi is ellentmondásos, zavaros figura: nem tudhatjuk, örült-e vagy csak játssza az örültet, vagy inkább örültként játssza az örültet. S ha mi nem tudjuk, akkor a színész sem tudhatja. Szóval Varjú professzornó Shakespeare-t illetően teljességgel Tolsztoj-tanítvány. Szerinte Shakespeare túlértékelt lúzer, és tkp. Vigotszkij is ezen a véleményen van, mondja, csak a jó ízlése gátolja a véleménye takaratlan megfogalmazásában. – Az idő 23,10, le van fűtyülve Vigotszkij is meg Varjú tanárnő is. Neki Tolsztoj a kánonképző centrum, nekem Shakespeare. S holnap lehet, hogy majd fordítva lesz. Nem a neveken múlik, hanem a rendszereken. Visszamerülök inkább friss szerzeményembe, az üdítően kánonellenes Farkas Zsolt köny-

vébe. Farkas minden kánont ellenez, mert „*az ember sohasem változatlan formában, eszenciális ideológé mák formájában abszorbeálja a műveket, és... minden értelmezendőhöz lehetséges kritikai viszonyulás*”, s a Harold Bloom-féle ún. nyugati kánon ráadásul, Farkas szerint, tulajdonképpen etnocentrikus fogalom. De ugyanakkor Bloom alaptételét Farkas is kénytelen elismerni: „*Kánon nélkül nem tudunk gondolkodni*”. S ezzel, azt hiszem, még Varjú tanárnő is egyetértene. Evoé! Paglia! Meg vízkereszt! Vagy amit akartok. – Szaggat a derekam. Micsoda örült divat az irodalmi színházakat pincékbe rakni! Vagy rossz a felvetésem?: az irodalmat nem divatból teszik pincékbe, hanem a szabad gondolat szorul ma is rendre a föld alá? Legyen így vagy úgy, a pozsonyi Black Rose színpad pincében van. A nyelvvizsgám után elmentem az avantgárd Ivan Mojík szerzői estjére, jól éreztem magamat (úgy vettem észre, bizonyos körökben szinte engem is szlovák íróként kezelnek, s ilyenkor megértem a tizenkilencedik századvég és huszadik századelő szlovák íróit, költőit, Hviezdoslavot, Krčméryt, E. B. Lukáčot s másokat, akiknek volt egy pillanatuk, amikor választaniuk kellett: magyar vagy szlovák írók lesznek-e?; olyan szinten beszélték ugyanis mindkét nyelvet, hogy nyugodtan lehetek volna ezek is, azok is), Mojík is írni fog a *Hranicéről*. Zuza Szathmáry volt a konferanszié (csak a neve magyar, ő maga magyarul sem tud), tüzes, kicsattanó kedvű, fekete nő, Juraj Špitzer leánya. Kezdetben láttam az arcán az enyhe zavart, nem tudta, ki vagyok (pedig az apját terjedelmes nekrológ-versben parentáltam el), de ettől függetlenül nagyokat nevtünk Minác viselt dolgain. Főleg az tetszett neki, mikor arról meséltem, hogy egyszer meglátogattam az íróat a lakásán, s éppen a lábát mosatta a fiatal magyar feleségével. – S hahotázás közben is éreztem, hogy árad a derekamra a súlyos-nedves hideg a hátam mögötti pincefalból.

Március 29. Délelőtt a Kalligramban voltam, az elnöki palota aluljárójában vettem egy új zokésapkát, pontosan olyat, amelyet kerestem, s mindjárt a fejemen is hagytam. A régi már úgy elpiszkolódott, hogy ha az volt a fejemen, a hajléktalanok rendre kollégának szólítottak. Mikor feljöttem az aluljáróból, eleredt az eső. Sajnáltam az új sapkát, elővettem a táskából a régit, s miközben a fejfedőimet cserélgettem, juszit is megszólított egy hajléktalan: Pán kolega, minden hiába, a fejünket kellene kicserélni, nem a sapkákat. Úgy éreztem magamat, ahogy Nagy Sándor érezhette, mikor megkérdezte a hordóban lakó Diogenésztől, hogy mit kíván, s a koldus-filozófus így válaszolt neki: Állj egy kicsit odább, ne fogd el előlem a napot!

Április 2. A ponciusát! Hát ezt sem tudtam! S valószínűleg Petőfi sem tudta, mikor Koltón a *Szeptember végé*nt írta, hogy mi a „koltó” szó jelentése. Illetve hogy Heltai Gáspár a *Ponciánus históriájában* milyen értelemben használja a kifejezést. Hallgassuk csak: „... az szép leánynak az két lába között egy alkalmas koltója vagy on” – mondja Dioclecianus az apjának, miután a mostohaanyja „udvarhölgyét” (azaz nőnek öltözött udvarlóját) levetkőzteti, valóságosan is és képletesen is leleplezi. Az értelmező szótárak a „koltó”-t s a „koltatni” igét a „klopfen” és „kloffoln” német szavakkal hozzák összefüggésbe, s ha Heltai német anyanyelvére gondolunk, akkor el is képzelhető az összefüggés. De még egyszerűbb elképzelni, hogy a „koltó” jelentése a 16. századi magyar nyelvben egyszerűen „penis” volt.

Április 3. Ki ellen folyik ez a furcsa háború Jugoszláviában, immár tizedik napja? Cui prodest? Milyen az érdekeltsége benne az Amerikai Egyesült Államoknak? Elképzelhető az amerikaiakról az albán kisebbség vagy a bosnyák nép iránti humanista önzetlenség, amikor a saját államuk is egy nép kiirtásának, genocidiumának az árán született meg? S hogy a saját egzisztenciális tapasztalataimmal hozakodjak elő: 1947 februárjában a csehszlovák hatóságok az én családomat is csehországi kényszermunkára akarták hurcolni. Én tizenegy éves voltam, a benesi dekrétumok szerint magyar (fasiszta) „háborús bűnös”. Apám ökrös szekéren, 30 fokos hidegben menekített át bennünket Magyarországra. Dunyhába voltam bugyolálva, de még úgy is elfagyott mind a tíz lábujjam. Nem vagyok politikus, sem történész, nem kívánok számokkal dobálózni, de mindenki tudja, hogy a közép-európai szláv népek bosszútól lihegő politikusai a győzelmes nagy szláv testvértől feltűzelve a háború után a magyarok tízezreit és a németek millióit tették földönfutóvá, s nem kevés volt azoknak a német és magyar áldozatoknak a száma sem, akiket a maguk ásta sírokba lövettek vagy egyszerűen agyonverték. S akkor hol volt a humanista Amerika? És ha sehol (mint ahogy sehol sem volt), akkor most miért higgyem el róla, hogy az üldözött albán kisebbség sorsa fáj neki? De ha nem az, akkor mi? Miért bombázza halomra Újvidék hídjait, löveti a repülőket biztonságos magasából a civileket, a „kollektíve bűnös” szerb népet? Visszataszító ez a magas technikával (sőt állítólag az ún. korlátozott nukleáris erővel) való visszaélés. Pontosan az ismétlődik meg, amit az egykori amerikai telepesek műveltek az indiánokkal: akkor a botokkal, bumerángokkal, íjjakkal „felfegyverezett” kőkorszaki bennszülötteket ágyúkkal, modern lőfegyverekkel lőtték halomra, most az amerikai „humanizmus” párharca gyáva „hősei” a high-tech fegyvereivel lövik Jugoszlávia bennszülötteit. Hányhatnékem van, s hogy el ne hányjam magamat, verset kezdek írni:

*A sakálók felköltöznek a felhők fölé; a gépesített
égi préríken kék hunyor (radar) s fémes fű zizeg.
Önmagukat célra irányító rakéták, keselyűk lesik
a földet, ahol majd az utolsó nagyvad, a nemzet elesik.*

Április 23. Kísérteties nap van mögöttem! Rossz, átgötrődött éjszaka (a szokásos gyomorproblémák, puffadás, bélgörcsök, lidérenyomások félálmodok) után zavart, hajszás, agyi zárlatos munkanap. S hozzá nyirkos, ködös, esős idő. Mintha nappal is boszorkányok nyomtak volna. (A „boszorkánynyomás” szegény anyám szava, gyermekkoromban sokat töprengtem, mosolyogtam a szó jelentésén, most, kínzó szorongásaim között nincs kedvem mosolyogni.) Alapvető dolgok nem jutottak eszembe (például: tankolnom kell, s nem tudom, milyen benzin való a kocsimba), s nyakamon a disszertációs munkám megvédése, s elképzelem, hogy ilyen állapotban kell nekem mondjuk Kierkegaard életstádiumait Hegel triádájával megfeleltetni, brr! Délelőtt átfutottam a rajkai postára, az Élet és Irodalomnak adtam föl egy sebtében összezsapott jegyzetet (recenziót) Domonkos István *Kormányeltörésben* c. kötetéről. A Dukla-hídon eltévedtem, kétszer is rossz sávba sorakoztam. A szocialista szörnyszülött-híd labirintusában eltévedni persze még akkor sem kunst, ha nem javítják, most meg tatarozzák, minden fel van forgatva rajta. (A „Dukla” Husák utolsó műve, emlékszem, úgy adták át, nagy ünnepek közepe, hogy a hídpálya egyik déli szakasza még a semmibe lógott, azóta egyfolytában bütykölök.) Szóval én magam is egész nap kormányeltörésben vagyok. Visszafelé már az „Öreg hídon” keltem át, s mikor a

Šafarik téri szemaforoknál meg kellett állnom, a zebránál G. Árpád téblábolt. Ez a G. Á. a pozsonyi fiatalságom jellegzetes figurája volt, izzadós csodabogár, egyszer azt mesélte, hogy a Šafarik téri parkon nem szívesen megy át, mert a park közepén álló meztelen lány-szobrot meglátva mindig merevedése támad. Legalább húsz éve nem láttam G.-t, most állt a zebra előtt borzasztóan megöregedve, megkopaszodva, forgott ijedten a feje jobbra-balra, nem tudta, induljon-e már neki az úttestnek vagy még várjon. Szánalmas volt. Végül, mikor mégiscsak nekiindult, úgy futott, meghajolva, sőt összegörnyedve a túloldal felé, mint valami ijedt, kövér pocok. Rákürtöltem s intettem neki; láttam, nem ismert meg, csak tanácstalanul, révetegen visszaintett. De közben azért egy pillanatra kiegyenesedett, igyekezett férfiasan lépkedni tovább. Nem sokáig bírta, négy-öt lépés után, láttam, visszarozkodt az előbbi esetben tartásába. Nem tudtam, nevessek-e vagy sírjak: mintha az egykori merevedését lepleztem volna le. S mintha ugyanakkor valaki más ült volna a kocsimban, s én tébláboltam volna a zebrán. Sikerült leparkolnom, mentem végig az Úri utcán, a Jadvigát forgatták, Závada Pált láttam összeroskadva ülni a filmesek között, nekem Módos Péterrel kellett találkoznom, Pozsonyban járt az Európai Utas. Szabó Zsuzsa futott utánam, a Magyar Intézetből, hogy nem az Arany Sasban vár a társaság, hanem a Krymben. Loholtam, csetltem, botlottam, Módosékkal szinte félálomban jártam a várost, magyaráztam nekik, hogy Pázmány kriptájában tulajdonképpen számos más pap, püspök csontváza is el van temetve, s Pázmány csontjait még a mai napig sem azonosították. Aztán sietnem kellett az egyetemre, mert 16 órától már a műfordítók értekezletén kellett volna lennem, késésben voltam. Nem találtam meg az én szekcióm, ahová bebotlottam és leültem egy kicsit pihenni, ott épen a bogumil heretikusokról vitatkoztak (kit ismertem föl a sejtelmes félhomályban?, Horák professzort, Ondrušt, a szlavistát és másokat), a sötét falak között az egész társaság úgy nézett ki, mintha maguk is valami középkori szekta éppen összeesküvő tagjai lettek volna. Már nem is csodálkoztam: kísérteties napnak kísérteties a folytatása. – Csak az isten segített haza az idegen, lidérces külvilág Kafka-kastélyából.

Május 14. Éles magnéziumfényben látom magamat, esendőségemet, szüntelen küzdelmemet magammal. De mi küzd e küzdelmemben mivel, vagy ki küzd kivel? Ki az az én, és ki az a magam? Csak annyit tudok, hogy ez az *én* fegyelmezett, erős és makacs, a *magam* szertelen, gyenge és állhatatlan. Az *énem* nem különösebben tehetséges, érzéketlen, rideg, sikercentrikus, a *magam* jó megfigyelő, érzékeny, szinte szentimentális, értő és megértő, de szertelen, szorongó, könnyen kétségbeeső. Az *én* apámra hasonlít, a *magam* anyámra. S azt a valakit, akit a környezetem T. Á.-ként ismer, belső használatra meg sem tudom nevezni. Pedig hát az írja a verseimet, a naplóimat, az keresi a mindennapi betevőt, az ad elő nap mint nap régi magyar irodalmat az egyetemen, az hangolja össze ellentmondásos éneket és magamat a külső világgal. S ma az védte meg a disszertációs munkámat, állítólag kitűnően. S újabb kérdés: kinek higgyek? Én magamat úgy látom, hogy szánalmas, esetlenül tébláboló figura vagyok a lét zebráján, a környezetem úgy látja, hogy a mai megvédéssel megszerezhettem volna akár a nagydoktori címet is. Takart hengegésnek hat, amit mondok, de nem az. Ki előtt hengegiek? Most egyedül vagyok magammal és az énemmel, egyedül vagyok a papírral, és pusztán csak az az egyenlet érdekel, amelyben az *én* az X, s a *magam* az Y, eredménye pedig T. Á. Hogy úgy mondjam: *elméletileg* érdekel a

dolog, s az elméletek hiúság-közömbösek. De ezt az egyenletet, úgy látszik, én nem oldhatom meg. Az eredmény nem oldhatja meg az egyenletet, az okozat nem előzheti meg az okot. S ha valami csoda folytán volna pillanat, amelyben megoldhatná, akkor is mindig újra kellene kezdenie a műveletet, mert az egyenlet: tautológia, eredménye tkp. megelőlegezett okozat, a kimerevített okkal egyenlő, de a hátravetett ok már kikerülne az okozat hatása alól, s pillanatonként változna. Mint a függvényváltozó, hogy úgy mondjam. Akkor oldhatnám majd meg az egyenletemet, amikor az értelmem már megszűnik változni, azaz amikor megszűnik *lenni*, amikor már alulról szagolom az ibolyát. Másra kell tehát hagynom a műveletet. – Szóval a megvédésem simán megment. Szlovákul folyt, de ezúttal meglepően jól működött a szlovák nyelvi fantáziám is. Kicsit komikus volt, hogy Cselényi László szélsőségesen avantgárd költészete kapcsán azt vitattuk, hogy a szlovák „kvakuľa” (kaszka-kacs) és a „kvač” (ua.) kifejezések, etimológiájukat tekintve, azonosak-e vagy nem (a munkám témája Cselényi László költészete és Grendel Lajos prózája volt), de azt is el kell ismernem, hogy a dolgozatomat a legszínvonalasabbban éppen a szlovák kollégák (pl. Valér Mikula, a szlovák tanszék vezetője) értékelték. A legszellemelesebb meg Rudolf Chmel volt, mikor a megvédést követő eszem-izsom közben azt mondta, hogy „Ez a Cselényi ojan hüile, hogy az utolsó pízsmenkőig (betűig) elhite, amit mondtal rola! (Mármint én, a dolgozatomban.) Chmel mondata szinte újabb disszertációt érdemelne! Egyre világosabb ugyanis, hogy akárcsak a vers vagy a novella, az irodalomkritika is a szerzőjét minősíti, s nem a témáját. – Holnap köztársasági elnökválasztás. Ma a szlovák nyelvi találékonyságom akkor szárnyalt a legmagasabbra, mikor a megvédésem után Vladimír Petrik (a kitűnő irodalomtörténész) azt mondta Vášáryováról (az egyik elnökjelöltről), hogy ő (mármint Petrik) bizony holmi húgyos nőre nem fog rászavazni, én meg kapásból azzal toldottam meg a megjegyzését, hogy „Tečie na všetky strany” (csorog minden oldalra), mármint Vášáryová. Aki valamikor színésznő volt. Még most is csinos, de abból a butus fajtából, aki mindenkire mosolyog, de eredeti gondolkodásra képtelen. Még akkor került be a politikába, mikor a 89-es, ún. bársonyos forradalomban a színészeké volt a vezető szerep, s aztán valahogy ott ragadt.

Május 19. Mintha sikerült volna megkapaszkodnom a jelenkori magyar irodalom mókuskerekében! S itt most nemcsak Csűrös Miklós tegnap olvasott, s valóban meglepően érett, jó írására gondolok (a dunaszerdahelyi Nap Kiadó, *Négy negyed* címen kiadott válogatott verseim előszaváról van szó), amelyben, úgy látom, érvényesen emelkedik magasra jó néhány opusom, hanem H. Nagy Péter Alföld-beli (1999/4) kritikai szemléjére is, ahol a fiatal kritikus engem – kvázi az utómodern líra reprezentánsaként – Rába György mellé helyez. Most, frissiben, valamelyik könyvnap tájékoztatóban meg az idei *Szép versekre* lettem figyelmes: a borítóján megint ott látom a nevemet. (Azért „megint”, mert a tavalyi *Szép versekben* nem szerepeltem, de a tavalyelőttiben igen, a *Jalousionistákkal*.) Ne felejtsem el megvenni! Kíváncsi vagyok rá, melyik versemet tették be. (Pontosabban: tette be Bán Zoltán András, a *Szép versek*et évek óta ő szerkeszti. Dicsérjen meg téged BZA, szokták mondani, de hát a közlés olyan „dicséret”, amely nem jelenthet durva bírálatot is.)

Május 22. Nem szoktam írásban vizsgáztatni, de mostanában megint annyit fáj a gyomrom, hogy tegnap kénytelen voltam ehhez a módszerhez folyamodni. (Nehezen tudnék

négy-öt órát helyben ülni, szóban vizsgáztatni.) Csakhogy valószínűleg túlságosan általános, összefoglaló kérdéseket adtam a vizsgázóimnak, s nem tudták őket nevekre, alkotó személyiségekre, művekre bontani. Még az olyan kitűnő diákjaimat is, mint K. Réka vagy R. István – kénytelen voltam tegnap elküldeni. Jövő csütörtökön viszont újból megmértethetik magukat. Addig K. Réka utánanézhethet, hogy ki volt az a Faludy Ferenc, R. Pista meg elolvashatja Vásárhelyi András énekét. – Én meg kitűnő prózaírónk lányának a diplomamunkáját olvasom Nádas Péter regényeiről. Túlságosan egzakt szövegrészeket emel át Balassából, Szörényiből, Szirák Péterből, hamar lelepleződik, hogy kompilál. Ha ő szól meg, akkor kínosan nehézkes, ellentmondásos, zavaros, s amit átvesz, azt nem „alulstilizálja” magához. Vajon kitől származik például ez a gyönyörű mondat: „Nádas első korszakának a hangja... a kegyetlen és elveszett gyerek sírása: okos, érzékeny, kicsit érzelmes, kifosztó és vádló, tehát agresszív szellemhang ez”. Akár József Attila *Nagyon fájáról* is mondhatta volna ezt az a bizonyos valaki. S még olyan értelemben is igaz lenne a mondata, hogy az új magyar irodalom József Attila köpönyegéből bújt elő. (Úristen!, hányszor és hány klasszikusunkról leírtuk már ezt a trouvaille-t! Legutóbb Esterházy Péter mintha már egyenesen Tandorinak adományozott volna csodaköpenyt! S gondolunk-e közben arra, hogy ilyen köpenye egyes-egyedül Gogolnak volt, s másnak, a képzavar veszélye nélkül, ilyet nem adományozhatunk. Gogol 1836-ban írt egy *Sinyely-Köpeny* című novellát, amelyet nem kisebb fordító, mint Arany János magyarított *Köpönyegre*, 1875-ben. Tandorinak előbb írnia kellene egy *Köpönyeg* c. novellát, hogy abból bármi vagy bárki kibújhasson.) Szóval József Attila és Nádas Péter! Nádas Péter nem költő, hanem prózaíró, de a jelenkori magyar irodalomban József Attila egyik leghitelesebb örököse. (Na jó, Petri versei sem érthetők JA nélkül, de PGy azt a látszatot próbálja kelteni, hogy ő JA ellenére versel – mintegy parodizálja JA-t, több-kevesebb sikerrel.) *A kegyetlen, elveszett gyerek sírása, okos, érzékeny, kifosztó, vádló, agresszív szellemhang* viszont megannyi JA-attribútum. Nádas Péter egzisztenciájában is, nyelvében is egyenes leszármazottja JA-nak.

Május 23. Lement az *Európai Utas* pozsonyi műsora a tévében. Módost egy fél napig kísérgettem a városban, mondtam neki ezer történetet Pozsonyról és magamról, s erre a műsorába betett az egészből öt mondatot, nagyjából azt, amit a Halotti Beszéd pozsonyi lelőhelyéről s tulajdonképpeni megtalálójáról, Schier Xistusról, a káptalani levéltár addig névtelen szerzeteséről meséltem neki. Hányszor megfogadtam már, hogy tévésekkel nem állok szóba! S akkor a kutyára és hiénára emlékeztető mocskos-vén külsőmről, amit a képernyő rendre diadalittasan leleplez (George Moore, a fiatal angol költő a beteg Verlaine-t látta ilyennek) nem is szóltam.

Május 24. Végre megint egy pozitív élményekben gazdag nap van mögöttem! Reggel elvittem Rajkára a békéscsabai Bárkának készített Holan-fordításomat. Már-már úgy tűnt, hogy hiába mentem (pünkösd hétfőjén Magyarországon még a virágkelyhek is zárva tartanak), de a posta szomszédságában kinyílt egy kis kapu (egyenesen a falból, mint a mesékben), és egy jószágos néni átvette a levelem, hogy majd ő holnap (azaz ma) feladja. Csak úgy, isten nevében. Egészen meghatott a dolog. Aztán jöttem hazafelé, útközben megálltam az egyetemen, lefénymásoltam a konzultánsi véleményemet V. P. diplomamunkájáról, leadtam a titkárnőnek, s 10,00-kor már a Nagykórházban voltam, MUDr Hirnerová-

nál, a múlt heti vesevizsgálatom leleteiért. Már nem is csodálkoztam különösebben, mikor a *Medicinae Universae Doctor* (MUDr) ragyogó arccal (egyébként is egy ragyogó szépségű fiatal nő) közölte velem, hogy a leleteim kitűnőek, de azért felírt néhány új gyógyszert, merthogy a régiék már elavultak. Rohantam vissza a tanszékre, mert oda meg egy közben megkezdődött tanszékülésre vártak. 10,30, ülök a tanszékülésen, fél füllel hallgatom M. Kati előadását, aki a magyar mint idegen nyelv tanításáról, illetve a tanítás nehézségeiről értekezik, 13,00-kor felbaktatok Kék Golyóba (ez egy étterem), vár Nádas Péter és a Kalligram társasága. Mikor belépek a terembe, N. P. feláll a tiszteletemre, s élém jön, mintha tudná, ki vagyok. (Valóban tudta vajon?) Nőiesebbnek, hisztériásabb külsejűnek gondoltam. Néha azért negédeskedik. Kiderül, hogy a nagyapja gömörsídi, ott volt földbélró vagy micsoda. Földiek vagyunk, mondom neki. Finom mosollyal válaszol. Szóban nem mond semmit. Másfél óráig azt vitatjuk, hogy a „behízelt” jelző negatív vagy pozitív tartalmú-e. (K. Gertrudnak azt mondtam, hogy behízelt volt a tévében, s erre megsértődött, mondván, hogy ő soha senkinek nem hízeleg.) N. P.-t is megkérdezzük, de elsumákolja az egyenes választ: mondhatjuk így is, úgy is, mondja. Itthon megnézem az értelmező szótárt: a „behízelt” jelentése egyértelműen „vonzóan kedves, bizalmat keltő”. A legnagyobb élő magyar prózáiról ennyire nem tud magyarul? Vagy csak jó diplomata? Én viszont a magyar irodalomtörténetet nem ismerem. N. P. azt mondja a sídi nagyapjáról, hogy nagy bajuszú, nőfaló vadállat volt. Dúvad – mondom én. Olyan Cseres Tibor-féle, toldom még meg. A jelenlevők közös erővel lelepleznek, hogy a *Dúvadot* Sarkadi Imre írta. Aztán nekem is rémleni kezd valami, hogy Cseres Tibor „dúvadjának” „herebáró” volt az epitetonja. Megyünk várost nézni. A Prímáspalota terén mutatom a társaságnak, hogy 1850-ben meddig ért az árvíz, ott a palota falán a vonal. Ez akkor volt, mikor Pesten Wesselényi árvízhajósodott?, kérdi Péter. Grendel segítségével tisztázzuk, hogy Wesselényi akkor már régen vak, sőt abban az évben meg is hal, nem lehetett tehát se Pesten, se Pozsonyban „árvízhajós”. 17,30-kor kezdődik Péter találkozója a pozsonyi olvasóival, a Magyar Intézetben. Rengeteg a szép lány. S meglepően sok a szlovák érdeklődő is. Az első sorban Stanislava Chrobákovát, a Romboid szerkesztőnőjét látom, ő maga is gyönyörű, finom arcú-alakú teremtés. Az elhangzottakat szinkrontolmácsok fordítják szlovákra, magyarra, oda és vissza, de annyira gyatrán, hogy aki csak szlovákul ért, azt hiheti, Nádas Péter afféle mai Martin Kukucin. (Kukucin a századelő szlovák Gárdonyija volt.) A legszívesebben odaülnek Chrobáková mellé, s én suttognám a fülecskéjébe a helyes szlovák fordítást. A vitában megkérdezem N. P.-től, hogy nem érzett-e még soha kísértést, hogy ő legyen a magyar Kundera, pontosabban: ahogy Kundera francia, tudna-e ő, mondjuk, német író lenni? Meg hogy akkor végül is ki írta az *Emlékiratok könyvét*: a magyar nyelvi géniusz vagy Nádas Péter? (Balassa és Susan Sontág vitájára utaltam persze.) N. P. itt is elsumákolta a választ. A vitát követő fogadás után viszont hárman is odajöttek hozzám, és gratuláltak az úgymond Nádashoz méltó kérdéseimhez. Most az idő 22,30, idejében leléptem, mentettem haza a sikerélményeim.

Május 25. A tegnapi nap ilyen volt, a mai nap meg másmilyen (mondaná Szabó Pál; mennyi nyelvi fordulata megmaradt bennem, a *Talpalatnyi föld* és az életrajzi regénysorozata fiatalságom kedves olvasmányai voltak). Urológusnál voltam, rosszak a leleteim, a Mély út (ahol a rendelő van) autóval szinte megközelíthetetlen, kétszer is eltévedtem

benne. Akkor jártam ott utoljára, mikor még a KP központi bizottsága is ott székelt. Tíz éve, de mintha nem is az én életemben történt volna: egy küldöttség tagjaként az ún. *Harminchármas levelét* adtuk át az akkor még teljhatalmú Párt korifeusainak. Ez valamikor 1989 legelején lehetett. Aztán jött a „bársonyos forradalom” (mi azt mondtuk: a „színészek forradalma”, Grendel írta meg róla nemrég, az *És eljön az ő országa* c. regényében, hogy tkp. az ügynökök „forradalma” volt), és lebontotta a Pártot is meg a székházát is. (Illetve az épület áll, de most a külügyminisztérium székel benne.)

Május 26. Heuréka! Verset kell vinnem a Madách Kalendáriumba, s olvasgatom a *Példázat 15. Martiusokra* c. szövegemet, s látom, hogy ez tulajdonképpen variáció a Szabó Lőrinc-féle *Vezérre*. S jön a magnéziumfény, a heuréka: akár egy ciklust is összehozhatnék az ilyen Vezér-variációkból. V. Károlyról és II. Fülöpről is írtam már valamit annak idején, meg Sztalinról is. – Tegnap SzMIT-(Szlovákiai Magy Írók Társasága)-választmány volt, ahol lemondtam – most már véglegesen – az elnöki funkcióról. Németh Zoli – szintén választmányi tag – komoly, összefoglaló elemzést írt a verseimről, a *Bárkának szánja*, meg akartam neki köszönni, de még az ülés befejezte előtt elviharzott valahová. Levélben vagyok kénytelen elmondani neki, hogy: *Kedves Zoltán, tegnap elfutottál, nem volt alkalom beszélni, pedig meg akartam köszönni a tanulmányodat. A vége egy kicsit elharapott, de egyébként kitűnő. Szóval: köszönöm. Elek Tibor verset kért hozzá, egy Holanfordítást küldtem neki. Az elfutásodat egyébként megértem, én – lélekben – már hónapokkal ezelőtt elfutottam. (A tegnapi lemondásom már harmadszori volt.) Ebben a kriptokommunista és kriptaszagú társaságban tag sem szívesen vagyok, nem még elnök.*

Május 28. A Duna TV-ben Tolnai Ottó-est. (Pontosabban tegnap volt.) Tolnai O. kész Miskin herceg, Vak Tibike és „bolond Wilhelm” egy személyben: van benne valami szelíd eszelősség. S még a dadogásában is autentikus figura, bár most, a versek közege nélkül a többször elismételt kulcsszavai, a „rózsaszínű”, az „Adria-kék” meg a „flamingó”, kicsit hiteltelenül, funkciótlannal lebegtek. Akárcsak a Tolnai-verseket felolvasó Németh Gábor és Parti Nagy Lajos a műsor egészében: Tolnai mellett túlságosan normálisak, komplettek, jófésültek voltak ahhoz, hogy a gesztusaikban, külsőségeikben, egyszóval a képernyőn is hitelesek, valóságosak lehettek volna. – S ezek után élesen vág belém a felismerés: a napló a legmagasabb gondolkodási-közlési forma, teljhatalom. Micsoda fegyver van a kezemben, ha naplót írok! Napközben a lét zebraján futó ijedt pocok, esett ember vagyok, de este, egyedül a papírral, a nap történéseivel, cézárként ítélkezhetem elevenek és holtak, jó írók, rossz írók, politikusok, államférfiak és hadvezérek fölött. A napló a műfajok császára: a novellaíró szánalmas moralista, annyira közvetetten ítélkezik, hogy mire megteremti típusát, ezerszer elfelejti a konkrét személyt; a drámaíró is messze van a húsvér embertől: számára a sorsok is díszletek, játszik velük, mint gyermek az építő kockáival, s építménye legtöbbször annyit is ér, mint a gyermek játékvára; s a költő hazudja a legnagyobbat: egy jó rím vagy szójáték kedvéért gátlás nélkül képes rámondani a fehérre, hogy fekete. De a naplóíró, ő, a naplóíró nem hibernált tetemeteket, hanem eleven embereket boncol: este, mikor kinyitja a naplóját, még meleg a napközben látott emberek szíve, veséje, mája a kezében. S ő könyörtelenül beléjük vág tollával, szikéjével...

Május 30. Várom a 10,00 órát, akkor jelentik be a tegnapi elnökválasztás eredményét. Remélem, nem Mečiar választottuk meg! Én mindenesetre Schusterra szavaztam, nem mintha elnöki formátumú, nagy politikusnak tartanám, de legalább nem Milošević-vérszomjú ordas. Nádas Péter mesélte, hogy ittléte első napján találkozott František Mikloškóval és Peter Zajaccal (mindkettő parlamenti képviselő, liberális politikus), s megkérdezte tőlük: lehetségesnek tartanak-e Szlovákiában olyan etnikai tisztogatást, mint amilyen Szerbiában, illetve Koszovóban folyik. Mikloško nem válaszolt, Zajac viszont kerek pereg kijelentette, hogy igen. Nos, ha Mečiar lesz a köztársaság elnöke, négy évig Szlovákiában is Koszovó lesz: a kormány és az elnök közötti ellentétek akár polgárháborúba is torkollhatnak, a háború ostroma meg (legyen akármilyen fonatú is) mindig a kisebbségek hátán csattan. Főleg ha Mečiar- és Slota-szerű emberek tartják a kezükben. – Közben 10,00 óra lett, íme a választási eredmények: a választók 57%-a Schusterra voksolt, 42%-a Mečiarra. A tegnapi előrejelzések még csak 7%-os Schuster-előnyt jeleztek, ez mára kétszeresére ugrott. Mindjárt szebben süt a nap, Szlovákia mégsem egészen Balkán. Pedig már éppen meg akartam eresztetni egy dörgedelmet a szlávok címére. A közép-európai XX. század nem kis mértékben nekik köszönhetően a nacionalizmus százada: a kis szláv népek most akarják behozni az ezeréves lemaradásukat.

(folytatása következik)



PATAKI FERENC: VIRÁGOK VINCENT VAN GOGHNAK (1993)